
Euskal literatura eta androzentrismoa

*

B E G O Ñ A M U R U A G A

*

ez dakit Linda White-ren izenak ezer ekarriko dion gogora irakurleari. Horregatik, eta badaezpada ere, haren lanaz hitz egin aurretik, berari buruzko zenbait datu emango ditut ezagutzera.

Linda White, Renoko Unibertsitateko irakaslea, euskararen irakaskuntza eta euskarak historian zehar izan duen garapena ikertzen aritu da azken urte hauetan. «Emakumeen Hitzak Euskaraz: Basque Women Writers of the Twentieth Century» izeneko tesiaren egilea da. Tesian esaten dena, emakumeontzat ezezik, euskal literatura interesatzen zaion ororentzat da interesgarria.

Hasiera-hasieratik, garbi uzten du tesigileak feminista eta idazlea dela eta bi gauza horiek eraman zutela aipatutako lana burutzera.

Bestalde, Euskal literaturaren historia gehienetan (tesigileak honako hauek aipatzen ditu: Luis Michelenaren *Historia de la literatura vasca*, Ibon Sarasolaren *Historia social de la literatura vasca*, L. Villasanteren *Historia de la literatura vasca* eta L.M. Mujikaren *Historia de la literatura euskérica*) sei emakume agertzen dira. Horiek izan ote dira emakume idazle bakarrak? Eta, hala ez balitz, zergatik ez da emakume gehiago agertzen?

Azkenik, tesiaren helburua euskal literaturaren *history* egitea izan dela dio. Feminista anglosaxoiak aspal-

---

► Begoña Muruaga Euskal Filologian lizentziaduna da eta *Emakunde* aldizkariaren koordinatzailea.

dian asmatutako hitz hori, *history* hitzari kontrajartzen zaio, hau da, *history* gizonezkoen historia bada, *herstory* emakumeena izango da. *Herstory* hitzaren inguruan, bestalde, eztabaida ugari sortu da. Batzuen ustez, orain arteko historiak emakumeak kontuan hartu ez dituztenez, hemendik aurrera emakumeen historiak egin behar dira injustizia hori gainditzeko. Beste batzuen ustez, berriz, gizartearen erdia kontuan hartu ez duten historiak ez dira benetakoak, hankamotz gelditzen dira; historia horiek, beraz, berregin egin behar dira, emakumeen parte hartzea integratuz, horrela bakarrik izango baitugu gizaki guztion benetako historia.

Nik esango nuke Linda Whiteren lana lehenengo bidetik joan dela, bigarrena egiteke gelditzen delarik. Baina goazen tesiaren muinarekin.

Denok dakigu XVI, XVII eta XVIII. mendeetako idazle gehienak (% 90, zehazki esateko) apaizak izan zirela; denok entzun dugu, bestalde, euskal literaturako lehenengo emakumea XIX. mendean agertzen dela; Bizenta Mogel zuen izena *Ipuin Onac* izeneko bilduma itzuli zuen Juan Antonio Mogelen ilobak. Hortik aurrera, eta 1980ra arte, lehen esandakoa: sei emakume. Hori da beti esan zaiguna. Hori da liburu gehienetan agertzen dena.

Datu horretaz kezkatu, eta gehiago zirela sumatuz, Linda White lanean jarri zen. Aurretik, hala ere, galdera batzuk erantzun beharra zegoen. Lehenengo eta behin: nor da euskal idazlea? Galdera horri erantzuterakoan, egileak ez du duda izpirik: euskaraz idazten duena da euskal idazlea.

Baina horrela gertatu ote da beti? Garbi dago ezetz. Linda Whitek Dasconaguerreren kasua salatzen du. Idazle horrek *Les echos du pas de Roland* izeneko eleberria argitaratu zuen 1867an euskaratik frantseserako itzulpena zela esanez. Euskarazko eleberririk ez zegoela frogatu zenean, kontrako bidea egitea pentsatu zen, hau da, frantsetik euskarara itzultzea, baina, antza denez, Dasconaguerreren euskara nahikoa kaskarra izanik, laguntzaileen beharra izan zuen lana burutzeko. Gauzak horrela, honako galdera hau planteatzen du tesigileak: Dasconaguerre euskal literaturan sartu behar al da?

Askotan eztabaidatu izan den zerbaiti erantzun behar dio gero idazle iparramerikarrak: itzultzaileak idazle dira?

Euskal literaturaren historiari begiratzen badiogu, baietz esan beharra daukagu. Euskal literaturaren aitatzat edo har daitekeenak, Joannes Leizarragak, itzulpenak baino ez zituen argitaratu. Zer geratuko litzaiguke, bestalde, itzultzaileak kenduz gero?

Ez dakit nik gaur egun inork dudarik duen gai horretaz; Linda Whitek, behintzat, ez du inolako zalantzarik itzultzaileak ere idazleak direla esatean. Eta irizpide horrekin jokatu du emakumeen lana juzgatzerakoan ere.

Honako hau ere maiz entzuten den galdera da: nahikoa ote da obra bakarra argitaratu izana idazle izateko? Linda Whitek, orain arte erabili diren irizpideak aztertu ondoren, baietz dio. Ez du ikusten, beraz, arrazoirik emakumeekin ere horrela ez jokatzeko.

Bada, aipatutako guztia kontuan hartuta, ez sei baietik eta 121 emakume aurkitu ditu Renoko irakasleak. Zergatik eta nolatan horrelako aldea? Zer gertatu da historian zehar emakume horiekin? Nik esango nuke Linda Whitek, euskal emakume idazleen historia egitean, euskal literaturaren androzentrismoa salatu nahi duela, hau da, gizona azterketaren zentru eta gune izatea.

Ikerketa androzentrikoa gizonezkoen ikuspegia bakarrik kontuan hartetik dator. Eta, okerrena dena, ikerketa horien ondorioak gizaki ororentzako baliogarriak direla pentsatu izan da ia beti.

Alde bakarreko ikuspegi horrekin ikertzaileek desitxuratu egin dituzte zientzia guztiak, dela medikuntza edo antropologia, dela soziologia edo psikologia, batzuk bakarrik aipatzeagatik. Literaturaren ikerketa ere, esan beharrik ez dago, ikuspegi bakar horretaz kutsatuta dago, eta hori da, hain zuzen ere, Linda Whitek salatzen duena.

Eta ondorioez hitz egin aurretik, gogora dezadan egilearen lan esparrua:

- Euskal idazlea euskaraz idazten duena da.
- Idazten duen oro da idazlea.
- Nahikoa da lan bakarra argitaratu izana.
- Itzultzaileak ere idazle dira.

Kazetariak dira —Estatu Batuetako kritikak erabiltzen duen irizpidea errespetatuz— kanpoan geratzen diren bakarrak. Gauzak horrela, berdin dio liburu bat zein artikulua bat argitaratu izana, edo ipuin, poesia edo saiakera batekin lehiaketa bat irabazi izana.

Aipatutako irizpideak kontuan hartuta, honako ondorio hauetara iritsi da idazle iparramerikarra:

- Idatzi duen gizon oro sartu da euskal literaturan, baina emakumeekin ez da gauza bera gertatu. Arrazoia ez da izan emakumeen lanen literatur balioa eskasagoa izatea, gizonezkoen kasu gehienetan ez baita hori kontuan hartu, emakumeekin zorrotzago jokatu izana baizik. Emakumeek idatzitako lanak, oro har, edo ez dira ikusten edo gutxietsi egiten dira.

- Gizonezkoek aplikatu zaizkien irizpide berberak erabiliz, ez sei, baizik eta 121 emakume idazle daude XX. mendeko euskal literaturan: 43, gerra aurrean; 78, gerra ostean.

- Gerra aurreko idazleen ezaugarriak honako hauek dira: a) Gehienek garaiko aldizkarietan argitaratu zituzten lanak: *Euzko gogoia*, *Egan*, *Zeruko Argia*, *Euzkadi*, *Euzko Deya*, *Euskal-erria*... b) Lanbideari dagokionez, idazle horietako asko andereño ziren; c) ugari ziren obra bakarrekoak.

- Gerra ostean, berriz, panorama konplexuagoa da. Alde batetik, idazleen lanbideak ugariago dira (nahiz eta asko irakasle izan): kazetariak, filologoak, irakasleak, medikuak... Eta, bestetik, aldizkarietan ezezik argialetxeetan ere ateratzen dituzte lanak. Azkenik, obra bakarrekoak murrizten ari dira.

- Adituen ustez, euskal literaturan agertzen diren 261 idazleetatik 190ek idatzi dute literatur lanen bat. Linda Whitek ere antzeko zerbait egin du emakume idazleekin. Haren ustez, 121 emakume horietatik 71k literatur lana egin dute.

- Horrela, emakume idazleen portzentaia % 2tik ia % 32ra igo zaigu; literaturgileena, berriz, % 3tik % 27ra.

Linda Whitek, beraz, sumatzen zuena frogatu du: us-te genuen baino askoz emakume gehiagok idatzi du euskaraz XX. mendean.

Eta XX. mendean ari da, eta ez besteez, lehenago ia ezinezkoa zelako emakume idazlerik aurkitzea.

Lehen esan bezala, XVI, XVII eta XVIII. mendeetako euskal literatura apaizen esku zegoen; eleberri modernoa, bestalde, XVIII. mendearen bukaeran hasten da eta XIX. mendean zabaldu. XIX. mendekoak dira emakume idazle ezagunenak: Jane Austen, Charlotte eta Emily Bronte... Horregatik, Bizenta Mogelen kasua —Jane Austenen garaikidea, bestalde— harrigarria baino zerbait gehiago ere bada: ia miraria dela esan genezake. Zeren eta, nola liteke 1782an jaiotako emakume batek latina, euskara eta gaztelera menderatzea? Eta, are gehiago dena, itzultzera ausartzea?

Garai hartan emakumeen lekua zein zen jakiteko, Bizenta Mogelek berak liburuari egindako hitzaurrea irakurtzea besterik ez dugu:

Badakit entzunaz beste gabe, neskatz gazte baten izena dagoala itxasirik liburutxo onen aurrean, jardungo dutela siñuka ez gutxi, diotela beren artean, iñoren lumaz jantzi nai duela bela txikiak; au da, besteen beharrak artu nai ditudala neretzat: ez dagokiola neskata bati bururik ausitza liburugifien: asko duela gorua, naiz jostorrazta zuzen erabiltza. Nola nik sineserazoko diet askori euskeratu ditudala erdaldun jakitunak argitaratu dituzten ipuiak? Nolako arrotasuna berriz latinezko izkuntzarekin liburu onen asmoa agertzea? Orretarako behar litzateke jakitea euskera, gaztelera eta latinezko iru izkuntzak. Zein gauza sinezgaitza neskata batengan.

Nerea Azurmendik «Emakume idazleak euskal literaturan» izeneko artikuluan dioen bezala:

Hiru bitxikeria idazle berarengan: emakumea, gaztea eta kultoa.

Tesian emakume bertsolariak ere aipatzen dira, baina horiek alde batera utzi ditut literaturari dagozkion gora-beherak bakarrik aipatu nahi izan ditudalako. Horrela, gainera, egilearen irizpidea errespetatu dut.

Lehen esan dut tesi honekin Linda Whitek zera frogatu duela, uste genuen baino emakume gehiagok idatzi duela euskaraz, baina nire ustez beste zerbait ere utzi du

agerian: euskal literaturaren benetako historia —historia
osoa, guztiena— egiteke dagoela. ♣

kultura • 107

Hiru istripu • Jimeno Jurioren umiltasuna
• Labur esanda

ALBERTO BARANDIARAN

literatura • 112

Arerioarenean • Kritikarena • Maiatzekoak
• Emakumeak tentazio • Belaunaldiak? • Taldeak?
• Bailara • Azkenak

EDORTA JIMENEZ

ikuskizunak • 119

Athletic eta ikuskizuna • Antzerkiari oniritzi
• Ikuskizun askotarikoak • Hankapaluak maldan behera
• Pirinioetako magaleko musiketan

IMANOL AGIRRE

soziolinguistika • 125

Claude Hagège eta elebitasuna
• William Mackey eta elebakartasuna
• John Berry eta akulturazioa

ERRAMUN BAXOK

telepolis • 132

Futbolari esker • Ardanza eta Ibarretxe
• Euskararen Aholku Batzordea • Ikertzaileentzat batik bat?

LUIS FERNANDEZ